

Fitxa per la Nules-pèdia / Museu de memòria oral

Nom/Cognom	Balbi Puchol
Data de naixement	Dijous 2 de novembre de 1950
Títol	Balbi Puchol, mestra, presidenta de Manos Unidas i defensora de la Igualtat
Categories	Escola, oficis, educació, associacions, dona
Data i lloc de l'entrevista	Divendres 28 de juliol de 2019, ca l'entrevistada
Data de publicació	Divendres 27 de setembre de 2019
Equip entrevistador	Etnograma (Laura Yustas i Nelo Vilar)
Enllaç	https://youtu.be/GzLkiKzQbQM
Extracte	https://youtu.be/_yV3LkH-mYM

Vam compartir una vesprada molt agradable amb Balbi Puchol, coneguda per molts com "Doña Balbi" per la seua labor com a mestra d'infantil al CEIP Lope de Vega i catequista durant més de tres dècades. Des del primer moment de l'entrevista és evident que Balbi no ha passat desapercebuda en la vida del poble, sinó que ha tingut una gran presència en diversos espais: voluntària molts anys a la Creu Roja, actualment presidenta comarcal de Manos Unidas, part del Consell de la Dona de Nules i, per suposat, mestra. Tot un exemple d'implicació i de ganes de tirar una maneta allà on faça falta. Gràcies, Balbi, per fer-nos un lloc i xerrar amb nosaltres.

Sinopsi:

Balbi Puchol (1950) va nàixer a Xilxes, però es mire per on es mire, la seua vida no pot estar més arrelada a Nules. En una conversa divertida i molt interessant ens conta un poc de la seua vida docent a infantil -els últims 31 anys al CEIP Lope de Vega- i de la gran quantitat d'activitats que ha fet dins i fora de l'escola en eixos anys. Les seues conviccions la van portat a implicar-se en les vagues educatives dels anys 80 i també a fer treballs voluntaris en causes socials com la Creu Roja, Manos Unidas o el Consell de la Dona.

Transcripció:

Pues vam parlar amb Gemma Carratalà, d'[ADIN \[Associació de Dones per la Igualtat de Nules\]](#)

Sí, és que ella i jo estem... ella per estar en ADIN i jo per estar en Manos Unidas estem en el Consell de la Dona i en lo del Pla d'Igualtat que han fet i ara en una altra cosa que és un pla de no sé què. Bueno, vàries coses han fet, no em digues [quines] perquè vaig a saber de reunions i no sé... Hi ha vàrios grups que ja no sé ni qui és el que te crida. M'apunte al calendari perquè no sé ja... fique "Ajuntament" o "Serveis Socials" i avant [risses], perquè ja no sé ni a les coses que vaig. Clar, estic per això, per estar en Manos Unidas la veritat és que... ja fa... este ajuntament i l'anterior també. Antes no estàvem, fa anys no estàvem, però de moment uns ens van cridar "podríeu estar...", en algun grup, no se deia, no sé si se deia Consell de la Dona entones. I a partir d'ahí sempre mos han criat i sempre pots aportar alguna opinió... t'enriqueixes tu també de les coses, perquè hi ha gent jove i això mos fa falta. Perquè tota la vida tractant en crios i ara quan vas de viatge... tot és gent major. La veritat és que igual al meu home que a mi -perquè ell també ha sigut mestre i ha estat molts anys de director d'escola i de tot- mos fan falta els crios. Però bueno, tens que donar pas als joves, tens que jubilar-te.

Pues Gemma te té en molt bona consideració.

Sí, jo a ella també.

I mos va recomanar, no te coneixíem a tu, clar, tampoc som d'ací i bueno, pues ens pareix fabulós el que contes...

Ací me coneix, tot el poble no perquè no és gran però tampoc és tan xicotet, però tota la zona que he dominat jo de la meua escola que és el [CEIP] Lope de Vega, que és el que està ahí en la carretera... Perquè jo visc ací 10 anys, però vivia... allí hi ha un convent... davant, la casa que hi ha davant -que ara fica "se vende" perquè ja són massa cases les que hi ha en dansa, pues he viscut tota la vida allí jo. Entones pues... he estat de catequista, de moltes coses i el poble... hi haurà gent que no te coneixerà, però hi ha un sector molt gran que sí. A més el meu nom, Balbi, no és conegut, perquè dius "sóc Vicentica" o "sóc Pepita" o "sóc Juanita" o... però jo dic "sóc Balbi, saps qui sóc? -Ui, claro, dona!" Ja s'ha acabat, ja no tinc que identificar-me més. Jo pense que només estic jo.

Bueno, a tu et diuen Balbi...

Balbi és Maria Balbina. Lo que passa que era m'auela, ma mare, jo i la meua filla. Quatre. Ja no n'hi ha més. En el meu poble, bueno, la meua filla és d'ací, però en el meu poble ja no n'hi ha més, ja no hi ha ningú perquè jo visc ací i m'auela i ma mare ja no viuen. És un nom que no és habitual i entones pa distinguir-mos hem anat tallant i jo sóc Balbi, o "Doña Balbi" o la "Señorita Balbi" me diuen moltes. Encara me toca gent, companyes de la meua filla i "Doña Balbi..." Ai, pues ja sé jo que les he tingut en la meua escola. D'antes, d'ara no.

Ara ha canviat.

Molt.

Bueno, pues si alguna cosa no tal després la tallem. Normalment preguntem l'any de naixement.

El 50, no tinc cap problema.

Què bé, què bé.

Sí, 68 anys tinc. El 2 de novembre del 50.

Eres de Xilxes...

Sóc de Xilxes.

Els teus pares, família eren de Xilxes?

De Xilxes. El meu pare va faltar quan jo era molt xicoteta, quan jo tenia 10 anys no cal que te diga, ma mare fa tres anys, ja a muntó major, 93 [anys]. I no res, a mi en el poble, en Xilxes, pues me queden cosins germans i coses d'eixes, dels altres ja no em queden... perquè jo només tinc una germana que té uns anys menys que jo però que viu en Castelló. És mestra i viu en Castelló.

Supose que era una família llauradora.

Tots llauradors. Llauradors, llauradors tots. I mosatros teníem... el meu home és mestre, però és llaurador també. Me planta de tot en estiu, eh, planta tomates, pepinos... me planta de tot. És mestre, però clar, està jubilat i la terra... a vore, els pares d'ell n'han tingut i ma mare pues damunt per ser viuda pues sempre s'ha *apoyat* molt en ell i entonces la terra... a les manifestacions de la taronja hem anat a totes! Hasta a València! Mos queda la de Madrid que encara no s'ha fet [risses]! Home, no vivim de la terra perquè hem sigut funcionaris, però la terra sempre l'hem tingut. I sempre l'hem dut avant, encara que ara ja no dóna gust, però bueno.

Sí, jo també sóc llaurador i m'ho faig tot jo, però no...

És que ara encara que t'ho faces tot tu no és res, eh. Enguany res, zero. Fatal, fatal. Però bueno, o abandonem i s'acaba tot açò i en vez de ser un terme verd és un terme marrón... -que és això, que estàs veient-ho ja- [5 min.]. En Xilxes va haver un PAI que no s'ha fet, sí, quan s'ha venut ha donat molts diners, però està tot mort, està tot tancat, d'aigua... Està horrible. Però bueno.

Bueno, vas poder estudiar.

Vaig poder estudiar. Home, jo vaig tindre... A vore. Mon pare no vivia, però m'auelo en el seu temps va ser president de cooperativa, *juez* de Pau... bueno, era una persona que era del segle... final del XVIII. Ai, no, final del XIX [risses]. Calla, calla, que no pot ser ja, ho he dit malament. Final del XIX i sempre havia sigut una persona pues "de lletra", que se deia entonces. En el poble li cridaven per a coses i això, i ell no tenia altra obsessió que "les xiques que estudien". Jo era la major, entonces la meua germana ja per sistema ja tenia que estudiar. Entonces no se podia estudiar, en Xilxes no hi havia res. I en Castelló s'estudiava Magisteri, Infermeria i Perit mercantil que se deia entonces. A mi me va agradar Magisteri, primer el batxiller i tot això... antes se feia un batxiller "lliure", que el feies, estudiaves en casa o en una acadèmia, que en Xilxes n'hi havia un mestre o dos que donaven classe i després anaves a examinar-te de totes les assignatures en un dia a Castelló. Que això ara no, això ara no se faria. Ara agarren vacances un mes, tot el mes de gener no van a classe estant en la universitat perquè tenen examen. Pues entonces mosatros era cada dia dos o tres assignatures o les que foren i a classe. Vaig fer Magisteri, el batxiller que entonces fèiem: 4t i revàlida, 6é i revàlida i PREU, no estava

el selectiu encara i després Magisteri en Castelló. Magisteri sí, en Castelló. Vaig acabar, vaig estar un any d'interina i avant, vaig fer les oposicions i les vaig aprovar a la primera, igual que el meu home. També eren renyides, la gent diu "és que entones les oposicions..." les oposicions sempre han sigut oposicions. Si hi havia menys gent és perquè hi havien menys places. Ara és que hi ha més places i més gent, però perquè hi ha més gent. I mos varen donar... jo vaig estar de mestra dos anys en Xóvar, dalt de la Vall [d'Uixó]. En una escola que els xiquets... el pati era al carrer i no hi havia res. No hi havia res, una estufa d'eixes de llenya al mig de la classe. A més era una "unitària" que se deia, que era infantil, 1r i 2n... en 4t o en 5t ja se n'anaven... què pujarien, a Segorb? Per allí, no sé. No me'n recorde. Se'ls enduien, en autobús. I després ja me van donar - això era provisional- [plaça] definitiva [a] Jesús i Maria, que això està baix de la desembocadura de l'Ebre, baix de La Cava. En el delta. Li'l van donar a d'ell [el seu marit] i entones hi havia una cosa que se deia "consorte", te reclamaven. El home podia reclamar la dona o la dona l'home, una vegà. Entones ell me va reclamar a mi per consorte, perquè mos havíem casat -això és quan estaves casat- i mon vam anar allà i allà vam estar 4 anys. Allà va nàixer la meua filla, tenim una filla que ja té 40 anys i després ja al cap... l'any 80 ja mos van donar Nules. Ell en Jaume I i jo en Lope de Vega. I ja no m'he menejat d'allí. Que en eixa escola, en el Lope de Vega, jo les pràctiques de Magisteri ja les vaig fer, o siga que els mestres que estaven... quan jo vaig tornar estaven els mateixos. Un poquet més majors però els mateixos. Els xiquets no en tenien i quan jo vaig tornar ja tenien xiquets, però bueno, sempre ha sigut un col·legi en què he estat molt a gust i molt bé hasta que m'he jubilat. 31 anys ací, en eixa escola. Sí, perquè entre... d'això han sigut 38 o 39 de vida laboral, però ací va ser des del 80 hasta 2011 que mos vam jubilar els dos perquè te podies jubilar als 60 anys. En el 100% del sueldo. Lo que passa, ara se jubilen el dia que fan els anys, entones tenies obligació d'acabar el curs -en el 2011-. Eixos cursos són els que estem jubilats. Hem passat a una altra classe de vida, mos hem tingut que canviar el xip. Quan veus passar els xiquets pel carrer encara te *llama*, però bueno, has de pensar que ara és una altra *ola* de gent la que té que entrar i tens que anar deixant pas. Hi ha gent que s'ha esperar hasta els 65, no era obligat. Però jo pense que s'arriba un punt... el primer any ja te dic, tens un mono d'escola impressionant. Mon vam anar de creuer en setembre per no vore els xiquets entrar a l'escola [risses]! La veritat. Després pues com tot el món, tot el món *s'acostumbra* [10 min.]. A més jo estic... farà... és que ja no sé si són 15, 16 o 17, ja no sé els anys que farà que estic en Manos Unidas, i entones pues una altra activitat. Jo quan he estat en actiu de l'escola he sigut catequista de comunió, de confirmació... en vàries associacions de l'església... bueno, sempre he intentat col·laborar, sempre que t'han cridat de tot... Igual el meu home que jo, pues hem intentat... i mos hem agarrat per eixa vessant perquè mos ha agradat més per les nostres idees i entones pues sempre he intentat ajudar en lo que... I en vàrios partits polítics, no dic res, mos ha cridat l'ajuntament per a dir "oi, pues que no estareu en el jurat de..." per exemple en algun concurs d'infantil, de *crios*. Pues hem estat els dos. En cartells, quan han fet concurs de cartells per la violència de gènere... Hem intentat sempre col·laborar, clar, això tot és faena de voluntariat. Però t'ompli més... A vore, de cobrar ja has cobrat la teua faena, però esta t'ompli pues d'una altra manera.

I una mestra en experiència quan recorda als seus mestres, els recorda com algo bonico o diu "ostras, allò era un poc..."

No, no. Lo que passa és que era una altra forma. Jo per exemple en Xilxes només vaig tindre dos mestres, perquè jo als 10 anys me'n vaig anar ja a fer ingrés, entones feies

ingrés de batxiller... jo vaig estar interna en la Consolació de Castelló. Era un impàs, que mon pare estava mal, antes de morir-se i entonces pues no hi havia... tenies que estar interna o no estudiar i entonces jo estava en la Consolació en Castelló. Això quan feia batxiller. I després el vaig acabar lliure. Vull dir jo que només vaig tindre dos mestres, recorde. I jo els deia "per què parlen en castellà?", que entonces era lo que tocava, no cal ficar-mos en política. I això me se va quedar a mi gravat después. I els *métodos*... pues ni eren els mateixos ni els *mitjos*... els *mitjos*, el tinter, la pissarra... També te tinc que dir que la faena la fèiem igual. Eren més rectes. No, més rectes no, està mal dit. Era una altra forma. Jo sempre he tingut el caràcter fort i a mi m'agrada la classe dur-la recta i, a vore, ja us dic que fa huit cursos que no estem, però a mi els pares sempre m'han agrait, i me veuen pel carrer i m'ho recorden en gust... A vore, això és lo que queda. Perquè veus generacions que te diuen jo faig "el teu fill..." -perquè a vegades no me'n recorde ni del nom, perquè com han passat anys-, "o la teua filla...", "a vore, tu què eren, xiquets o xiquetes?", xiqueta, xiquet, lo que siga. "El meu és metge i està en Nova York", bueno i encara que te diguen que va a collir, pues lo important és que siga una bona persona, i *punto pelota*, és lo que has intentat. Formar persones. Primer en menos mitjos, perquè jo vaig escomençar que mosatros les còpies dels dibuixos i de tot -perquè clar, en infantil agarres mà de molt de dibuix, molta cosa- una cosa que se deia "imprentilla d'humectació", que se feia en cola de peix! Que era una caixeta tamany folio, d'un ditet pegant la volta de fusta, que me la feia un fuster, en una gelatina, i podies fer 10 o 12 còpies. Traus la gelatina, la tornaves a bullir, la tornaves a ficar i tornaves a fer. Después ja va aparèixer pues [les que] eren en alcohol, en tinta i no sé què i després les impressores, l'ordinador... o siga que en eixe temps... ara és que els que entren això ja està tot, adelanta moltíssim, però mosatros van fer un pas molt gran. Vam fer moltes vagues en les nostres èpoques...

Això volíem preguntar-te.

Totes, totes, les he fet totes. Vam fer un moviment de canvi. Mosatros vam estar, quan estàvem allà en Jesús i Maria -jo en Xóvar ja ne vaig fer, els primers dos anys de provisional, que allí vaig estar dos cursos- i allà [en Jesús i Maria] quatre [anys]. I allà ne vam fer les famoses, que... un mes de vaga, amb la Guàrdia civil tots els dies a l'escola... el director, que entonces ja era el meu home, pues tindre que ser el responsable de tot. Hombre, por no. Perquè sabies que estaves en un dret, perquè mosatros allà mos vam casar en el 76. Entonces vull dir jo que no era democràcia però faltava poc. Perquè en l'any 78 que va nàixer la meua filla -havia mort Franco ja- va ser l'any de la Constitució. O siga que era eixe impàs, però bueno, encara te frenava un poc la cosa, però vam fer unes vagues... que per exemple eixe any pues la [paga] extraordinària no la vam vore. Claro. Però era un dret, tens dret a fer vaga i d'ells dret a llevar-te el sou, però bueno, van ser millores. Se van conseguir... entonces allí fèiem repassos, en Jesús i Maria fèiem repassos, però jo en Xóvar i ací en Nules també [15 min.], de 12:00 a 13:00 i de 17:00 a 18:00, te quedaves totes eixes hores en l'escola però pagava el pare. Mosatros eixa vaga se va fer per a què ens pagara el govern, i que se llevara als pares pagar, que va desaparèixer, ja no se pagava res. Claro, els que vam fer vaga ens van llevar [la part corresponent del sou] i estàvem ahí tots fitxaets, i el que no la va fer va tindre les mateixes avantatges. Açò és lo que passa sempre en la vaga. Però bueno, van ser èpoques... però, la democràcia... mare, mosatros allí va vindre Tarradellas, no cal que vos diga més, perquè este poble nostre era una pedania. Jesús i Maria i la Cava era una pedania de Tortosa, entonces se van fer independents i no se podien fer independents [que estaven tant] juntes separades [és a dir, una per cada costat], entonces se diu

“Deltebre la Cava – Deltebre Jesús i Maria”, van fer l’ajuntament al mig, però seguint havent ajuntament als dos pobles. Però vingué Tarradelles, o siga que no cal que vos diga res [risses]! Dic jo que tot això... a vore, això també són unes coses que també t’enriqueix a muntó, són uns canvis i una altra forma de pensar... allí és el català, ací no se feia valencià... allí ja tenien mestre de català. Quan vam vindre ací i va escomençar el mestre de valencià pues bueno, venien com si diguérem a embotir-t’ho, volien que agarrares valencià, quan jo havia parlat sempre, jo parle molt poquet en castellà, la veritat és que si m’entenen... home, si vaig a Teruel o a Madrid no parle, però en València que me parlen en castellà... és que no puc, no puc. És més, jo vaig a reunions de Manos Unidas que parlen molt... perquè en Segorb se parla en castellà, tota eixa zona d’ahí parlen en castellà, les responsables d’allí, i em diuen “és que tu...”, “és que teniu que dependre valencià, filles, que sou d’ací”. Jo sóc molt del valencià, és més, jo, m’auela, per exemple, una paraula que ara a mi no em pareix *rara*, però entonces sí, “esbandida”, que és “rentar”, pues mira. Esbandir. Me’n recorde que el pediatra de la meua filla me diu “en l’última esbandida de la roba li fica una xorritaeta de vinagre per a què la xiqueta no tinga... I jo dic: “esbandida”? Mut. Entonces ho pregunte, vinc ací i li ho dic a m’auela i m’auela diu “ui, rentar!”, i jo dic, “ai, üela”. Claro, m’auela va nàixer en el 1899, ella deia que era de l’últim any del segle XIX, sí. No és això? A vore que no me perga. Ella deia moltes paraules, no deia “cenicero” ni “ceniza”, deia “cendrer” i “cendra”. A vore, era d’aquella època, que després va entrar tot el d’això i ja no... ja era tot castellà, castellà, castellà. A vore, jo me pense que als puestos que he estat... perquè en Xóvar eren d’una manera... xoveros, tres en valencià, dos o en castellà... però bueno, ja no ne quedarà ningú d’allí dels de quan jo estava. Perquè entonces, el que estava alcalde d’entonces la filla era mestra que va vindre después a eixa escola. Els xiquets corrien per la muntanya i les mares venien a l’hora de l’esmorzar i duien el termet de café, pastissos i confitura, i mos sentàvem allí -perquè érem dos xics i jo, érem tres- i entonces elles me feien companyia a l’hora de l’esmorzar per estar allí al pati. Bueno, això tot és... no ho sé, a mi m’ha omplit sempre molt. Jo en l’escola, per exemple, he sigut molt de que les mares col·laboraren. A vore, en l’assumpte acadèmic no, això és teu, la meua classe era el meu feudo i jo seguia les normes, claro, hi havia una programació, això els objectius, tot, el cicle el coordinàvem, això sí, però a mi si venien les disfresses no m’agradava que les compraren pa Carnestoltes, les fèiem allí. Venien de vesprà. Que venien Falles? Mon anàvem totes a Falles: mares, xiquetes... això, a les excursions...; a mi m’agradava endur-me-les a tots els puestos a les mares i als xiquets. A mi me deien les companyeres “eres molt marera”. Jo feia... “bueno”.

Anem cara ahí, cada vegada més implicació dels pares [19:15].

A mi m’agradava en les reunions “pues parleu i digau, i si penseu que açò no està bé aixina pues”... bueno, ja us he dit que el que era la programació i el que eren els objectius i això i ahí no me tocaven res elles, això estava tot programat. Jo he tingut, a vore, és que són d’ací, no són emigrants perquè eixos xiquets han nascut tots ací, però jo he tingut vàrios musulmans, perquè els rumanos són més ortodoxos, són cristians també, però jo he tingut i no he tingut cap problema en fer un betlem viviente. Jo tots els anys feia un betlem viviente i en tres anys se deprenién el paper. La mare de déu parlava, els pastorets parlaven, les estreles parlaven i els àngels també, i el representàvem al convent, davant d’on jo vivia. Bueno, pues els pares venien i igual feien de Rei Mag, els musulmans. I s’integraven. Jo feia, bueno, tenim que entrar en un templo, eh, açò és una església, si no voleu no passa res. “No, no, esto es un acto cultural”, ells ho agarraven aixina. Ells te veuen pel carrer, a l’altre dia passa un cotxe i

m'aplaudeixen. El meu home diu, "xica!" "¡Doña Balbi, mire lo mayores que se han hecho mis hijos, que van al instituto, aún se acuerdan de usted!" [20 min.] Vull dir jo que no només els d'ací. També tindrè detractors. Eu! Home, com tot el món. Justet. Però bueno, home, això és lo que te queda después de tots estos anys d'enseñanza, que te veuen pel carrer després de tots estos anys i encara te saluden, i encara li dones recuerdos i et diguen "ah, li he donat recuerdos al meu fill de vosté", o "a la meua filla, i encara se'n recorda". "El meu va dependre a llegir per vosté". "Home, claro, era jo la mestra" [risses]. "Però no, no, no, per vosté, per vosté". Bueno, pues per mi. Això. Açò en la vessant acadèmica.

Tu no has tingut escola segregada per xics i xiques separades.

No, no. Jo vaig arribar allà en Xóvar i tots junts, además quan jo vaig fer pràctiques, que seria l'any -en esta escola, en el Lope de Vega-, igual seria l'any 72 o 73, ja estaven tots junts. Entonces era hasta 8é. Estaven hasta els 14 anys en l'escola. I entonces estaves tot el curs. Estaves 15 dies en cada classe i quan ja havies passat totes les classes, que eren quatre mesos, pues entonces estaves 4 mesos en un... Jo vaig agarrar els majors, per a després anar-me'n a infantil, però vaig agarrar els majors... i entonces donaves de tot, igual donaves francés -inglés no hi hava-, perquè entonces el Lope de Vega va ser de francés, van entrar les escoles en francés i en valencià i el Lope se va quedar de francés. Después ja pues ha entrat l'inglés. I estava en totes les classes, i quan em vaig anar allà me van donar infantil. Vaig arribar allí i entonces no estava, clar, el meu home de director, havíem arribat eixe any i va i me donen una classe d'infantil. Vaig a dir-vos que me van donar 20 d'infantil i 12 de 6é de recuperació, això com ho cases? Però jo tenia 25 o 26 anys, o 27, entonces no és lo mateix que ara, tens a muntó [energia]. Me van donar això, que quan va vindre l'inspector diu "a vore, a qui li s'ha ocorrit?" I la directora "ay, es que es la última que ha llegado...". Pues 20 d'infantil -eixos tots en una mulaeta- i 12 de 6é de "recuperació" això se deia, "de recuperació" són els repetidors d'ara. Imaginat. Pues tindrien 13 anys. Però bueno, me van anar tots avant. Però és que era... ja vos dic, que l'època tampoc no era la mateixa. Ara no ho permetrien els pares.

És molt raro això.

Pues, mira, això ho he tingut jo.

En 13 anys són adolescents.

Però tampoc... i a més era una gent, que tota gent d'allà, que és població dispersa, pues com si fóra l'horta de València d'ací, és allà. La caseta ací, la seua finca, el carxofar, el riu que agarren del canal... que te tocaven per telèfono "que esta nit què té que fer per a sopar? -Ai, pues jo què sé! -Pues ja li duré jo que hem pescat angules". No se podien pescar. Carxofes, havien fet no sé què, no sé quants. Bueno, te criaven el tito pa tu, pa Nadal, el conill, el pollastre. "A mi no m'ho doneu viu, jo no vaig amb els animals vius!" I te'l mataven i te'l *descuartizaven*, ficaven tot en caixes i tot. Allí el mestre era una autoritat. Mestre, metge, el capellà...

Clar, les forces vives.

Entonces, entonces. Açò que vos conte jo... antes del 80, en el 76. Entonces jo les experiències... bueno, n'han hagut de negatives. Dir que no n'han hagut de negatives... pues sempre has tingut algun pare o alguna mare... o que jo no he sabut fer lo que tocava, és que no... O no me van entendre o... sempre ha hagut algun pare, però problemes *gordos*... a vore, estos xicotets problemes *gordos* tampoc ne duen. És més

problema de *carinyo*, perquè ells quan entren s'agarren al braç i te diuen "mamà" o "iaia" o el que els pareix, o "teta". És més d'això, estar molt pendent d'ells, perquè problemes gordos pues no n'hi ha. No són adolescents i no... Bé, jo la vida laboral la recorde en molt de *carinyo*.

Els anys 70, bueno, no només els anys 70, però en fin, el col·lectiu de mestres sobretot era un col·lectiu molt valent, en moltes ganes de canviar coses...

Sí, dels 70... 80. Ací també ne vaig fer alguna, de vaga, i en Xóvar també, però les fortes jo les vaig fer allà [en Jesús i Maria], no perquè fóra Catalunya perquè ací també les feien [25 min.], perquè mosatros mos parlàvem i quan veníem... -mosatros veníem tots els fins de setmana-, teníem ací ja la casa montà quan mos vam casar... no era ací, era allí davant que vos deia jo del convent. Però tenies querència de vindre a vore els pares, ma mare i això, i veníem i et comunicaves amb els d'ací i ells també ne feien. Va ser època d'això. A vore, pa conseguir lo que s'ha conseguit, perquè tots els triennis i sexennis... que també l'any que mos vam jubilar és quan se va tallar tot, eh. Eixes vagues jo no les he fet. En el 2012, en Pasqua de 2012 van ser les famoses vagues d'ací, que mos van congelar triennis, sexennis, sueldo, paga d'estiu... ho sabies pels companyeros, que anaves a l'escola i hi hava... estava molt crispat, molt crispat. Perquè els pares no estaven per la labor... és que segons què els pares estan per la labor i segun no. Però hem viscut... eixa efervescència l'hem viscut mosatros.

D'altra banda tu fora de l'escola t'has mantingut súper activa.

Sí, perquè dins de l'escola jo no sé com me prestaven les hores, pues mira, llevant-me-les de denit. Perquè és que ací se va coronar la Mare de déu en el 2000 i jo era de la Junta de la Coronació, érem dos dones i tres homes, cinc. Pues una d'elles era jo. Vull dir jo que... dos anys preparant-ho, fent uns sopars multitudinaris de a lo millor... per a mil persones, i currant-t'ho tot. Érem vàrios en eixa junta, perquè quan tu necessitaves fer això pues cridaves a gent i a tot, i en la Cofradia del Nostre Senyor, que és la que el diumenge és la festa... ja te dic, la catequesis... en moltíssimes coses. He tingut, tinc, un home que m'ha respaldat sempre, perquè haguera pogut dir "escolta -ni masclisme ni res, però escolta-". És que s'apunta a tot, és que està sempre en tot. Perquè ara me diu "a vore, quina associació hi ha que no estigues", per lo del Consell de la Dona, que està en subgrupos. Vull dir, i jo d'ordinador, la veritat és que no m'he incorporat al món de l'ordinador. Veus, no. En això sóc poreguita. Tenia unes companyeres fabuloses que eren de l'edat de la meua filla, o siga que molta diferència d'anys, però jo les feia "lo que me maneu jo ho faig, però vosatros...", elles me van dir "ara és que anirem sense llibres, ara tot en... les unitats didàctiques totes preparant-mos-les en [l'ordinador]" i jo li dic al meu home "què faig?" Perquè jo tota la vida amb llibre. "Xist, ficat com elles, perquè si no..." no és obligat. Sense llibres, el primer any m'ho vaig passar molt malament, perquè busques, vinga, vinga. I elles a l'ordinador ho tenien molt fàcil. Jo les vaig dir "jo m'incorpore en vosaltres, però me teniu que ajudar. -Ui, problema cap!" La veritat és que no. He polgut parlar, he intentat... home, no teníem la mateixa edat ni *muchísimo menos*, eren vint-i-pico anys de diferència, o trenta, però jo he intentat sempre estar... en l'esperit jove. Sense llibres?, pues sense llibres. Grups de treball?, grups de treball. Apoyos?, apoyos. Tallers?, tallers. Jo feia "a vore com acabarem", però no, ha eixit tot avant. Vull dir jo que... inclús fent coses de Manos Unidas jo les cride i vénen o si tenen que fer alguna marxa solidària, o igual me criden a l'escola en la què ha estat el meu home... fan mercadillos... "vols que ho fem per a Manos Unidas?" Home, pues claro! "Vols que la marxa la fem...?" Bé. No és idíl·lic, perquè quan parles aixina

pareix que tot siga idíl·lic, no. També ha hagut problemes com en tots els puestos, i claustrés d'eixos valents... de discutir, però bueno, no has renyit pa no parlar-te mai.

I lo de Mans Unides?

Manos Unidas jo és que sempre, quan feien ací... antes se feia la Cena del Hambre, que és com si diguérem el producte estrella, que el fan en tots els puestos. Un sopar solidari que era pa, oli i pa en tomata. I pues se feia... ara es al Multifuncional, però entonces se feia a on fóra, on hi haguera un local. Antes d'entrar jo hi havia altres persones, sempre han sigut dones perquè açò ve... fa 60 anys que està Manos Unidas i les primeres dones eren d'Acció Catòlica en postguerra, pues van dir ací hi ha fam, però hi ha fam en tot lo món i se van ficar a menejar-se. Perquè açò és l'ONG de l'església catòlica però per al món subdesarrollat o Tercer món, no volen dir ara "subdesarrollat", pues Tercer món. O siga que mosatros projectes en Espanya no en fem cap. Fem en Àsia, en Àfrica, en Amèrica del Sud... però en Espanya no perquè per això està Càritas. I altres associacions, però principalment Càritas. De l'església em referisc, les altres no són de l'església. Són no governamentals i de desarrollo [30 min.]. Entonces jo sempre, jo sóc molt venedora. El meu home diu "si tinguérem un negoci...", però no tenim negoci, mos fariem rics. Però perquè venc perquè no venc pa mi, i entonces... "tu no mos ajudaràs a vendre uns tíquets, tu no mos...?" i com vam fer moltes coses en la parròquia, pues quan les persones que hi haven ja s'havien fet majors pues van vindre a buscar-me a casa. I em van dir, "tu voldries...? -Bueno, pues expliqueu-me de què va!" "Mosatros te passem tot lo que tenim, tens que anar a les reunions de Castelló i ja després tu faràs... tu te busques la teua junta..." La veritat és que ara en este moment som 14 en la Junta, que no en tots els pobles n'hi ha tants. Cada una fa una faena, cada una aprofita pa una cosa... la que no fa de tesorera i de comptable... pues jo preocupe de... cada una una cosa. N'hi ha que quan fem per exemple un festival de ball ella busca les escoles, així cada una... fem mercadillos... i he tingut vàries juntes, quan se cansen o és que "mira, ara tinc a ma mare molt major" o "tinc néts..." Jo la veritat és que tinc nét i tot i he tingut ma mare major hasta que ha faltat, però bueno, he intentat no deixar-m'ho perquè sóc feliç i la veritat és que la gent te respon perquè hi ha crisi però vénen a tots els actes, 400 persones, 300, 500... sí, sí. Home, a lo millor podrien vindre més, perquè a lo millor hi ha gent que fa "pues si és de l'església...", però igual té, encara que no vinguen te compren el tíquet i les tendes mos donen de tot... bueno, que fem moltes coses. Fem sis o set actes al cap de l'any i el poble pues no és tan gran. Ja te dic, la crisi es nota, enguany en la taronja encara més... però no res, bé. Han passat ja vàries presidentes, perquè açò no se diu presidenta, açò és responsable comarcal. És *arciprestazgo*, és Nules, Mascarell, Vilavella, Eslida, Aín i Artana. Artana també. Allí el que fan és la col·lecta, perquè clar, a cada poble tu no li pots dir el que té que fer, jo ho faig en Nules, els altres si volen fer-ho col·laborem, però cada poble fa una cosa. Per exemple Eslida sí que fa la Cena del Hambre en estiu, però tot va pal projecte. Mos ajuntem vàries comarques de la mateixa diòcesi, per a fer el projecte, perquè per exemple enguany és per a fer en la Índia una escola i un internat. Una escola i un internat val 88.000 euros, mireu si és barat. A vore com fas ací una escola i un internat per a 600 críos que valga 88.000 euros. Ací ni el plano. Pues claro, mos hem ajuntat totes les comarcals per a poder fer eixe projecte, cada una aporta dels actes que fa lo que pot aportar, però bueno, pues fas reunions en Castelló, ne fem ací també... dóna vidilla la cosa, la veritat.

Vam entrevistar a l'Associació d'ames de casa fa un parell de setmanes i mos va sorprendre el nivell d'activitat.

Sí, sí. Molt, molt. Jo vaig poc, eh, m'acuse de què sóc sòcia de les ames de casa, però és que, filla, en Manos Unidas tinc a muntó faena i en casa també tinc que fer-li cas al meu home perquè té la paciència del Santo Job, perquè si fem un Powerpoint d'eixos que fem o si fem el que siga, tot lo que faig d'ordinadors de reunions i tot, tot m'ho fa ell. I tots els agraïments que done i tot el que faig quan *invite* a les entitats tot m'ho fa ell. Ho faig tot en el meu correu electrònic però és ell, jo no faig res de tot això. I el retor la veritat és que quan mos reunim i davant de tots ho diu, "ah, no dones mai les gràcies al teu home que és el que fa tota la faena" i dic "ai, ell és de casa".

Fem un festival de ball que vénen set escoles o huit de ball de tota la província, pues allí ve joventut i vénen de tots els pobles i els fem un berenar quan s'ha acabat. Mare, mosatros tot el que ens ve a actuar no cobra ningú, a mosatros mos ve tots els anys o quasi tots els anys mos fan un recital de Sarsuela o d'havaneres o de cantar, que mos ve un barítono que mos ve de l'estranyer, és fill de Nules. Mos ve un pianista de València, mos ve una soprano de no sé a on, perquè són amics. No cobren, vénen i actuen. Ve el grupo del CEAM, que ahí també teniu a... i els poetes: [Àlex Flix](#) i [Marisol \[González Felip\]](#), Marisol no, [Lola González \[Montolío\]](#), Marisol no podia vindre. Bueno, fas un berenar... "això no mos ho havien [fet mai]", ui, pagadíssims. A vore la gent te respon i en un detall que tingues, en un ram de flors o en lo que li fages... la veritat és que se senten pagats, perquè diuen "jo vaig perquè açò és un acte..." [35 min.], claro, açò és un acte d'una ONG. Fem un mercadillo, te compren coses i "si d'això en tenim", clar que sí, tots tenim de tot, però és per a una ONG. Vull dir jo que la gent col·labora i col·laboren de tot... de les persones que menos te penses... que dius, bueno, a lo millor estes persones ni se paren i diuen "ui, xica, Manos Unidas, és que esteu en tots els puestos" [risses]. I jo dic "ui, sí, mosatros com el julivert o la sal, en tots els bullits", som molt pesaes. "Ja estem ací els pesats de Manos Unidas", dic jo. La veritat que bé, el poble te correspon.

No pots demanar més. Perquè si jo he fet la meua vida laboral, que ha sigut acadèmica perquè ha sigut l'escola, però claro, tu això cobres un sou. Encara que les hores... a mi - i a molts, no és a mi i avant-... no mos ha donat pena pues quedar-te... Perquè ara ja no se fa, però jo recorde els primers anys el Dia de la Madre hi hava vèries mestres que mos quedàvem i es quedaven els xiquets de 8é... jo no tenia els de 8é, jo tenia als d'infantil, però sempre m'han agradat les coses manuals. Uns brotxes! Ale, pues farem uns brotxes per a les mares de macramé, una cosa... te quedaves de vesprà. Això ara quasi que és impensable o siga que també ha anat canviant a muntó. I quan tu t'anaves d'excursió jo m'enduia a les mares d'excursió a les nou del matí i veníem d'excursió a les nou de la nit. Tu no saps els diners que se gastaven les mares, les mares només volien anar a puestos per a comprar coses i pa tot, s'ho passaven pipa. Que si al Planetari, que si no sé què. Mon anàvem al Pinar a berenar. Jo això ho he disfrutat després de l'escola, però això són hores meues. Meues no, de tota persona. A partir de les cinc és teu. Però tot això a mi no m'ha donat pena. No sé si ara conforme està tot convida a fer això. No perquè els professors no volgueren, sinó perquè no sé si està la societat... i que te pot... sabies que firmaven un paper, que te podia caure el *crío* i tot això, però no sé si ara se farien una rascaeta i la mare te diria "no passa res!" Jo he anat a l'Insalud amb els crios i quan te deien "açò no és cosa d'ací, endu-te'ls a Castelló", jo me n'he endut xiquets pa cosir-los i en un braç trencat. Quan tu cridaves al

pare el crio estava curat i el pare te deia "ui, menos mal perquè jo sóc molt... m'haguera ficat histèric". Jo recorde un cas d'un xiquets que entra a l'aseo, "no vos tanqueu les portes!", pues se tanca la porta, li tanca la porta el que anava darrere i jo li veig el dit fora de la porta i el xiquet dins. Què faig? Ara obriré la porta i el dit estarà en terra? "Carinyo, no te meneges", obric a poc a poc, el sostinc... se sostenia amb les pelletes. Hala, una gassa ahí... feia un fred que pelava, no agarre xaqueta ni bolso ni res i a la primera de la classe del costat li dic, "tu tens el cotxe ahí fora? -Sí. -Mone a l'Insalud". Li dic al director, fort però sense entrar al despatx "Luis -o Joaquín, no me'n recorde qui era- jo me'n vaig en això" "Jo me'n vaig darrere de tu en el meu cotxe". Arribem allí, no s'atreveixen. Mon anem... que em pense que en Castelló era la Gran Via, mira si fa anys que no existeix. I la metja "ui, esto se tiene que cortar", jo me caïa plegà. I un d'estos que són residents... "per què no li fem una radiografia que si l'ós no s'ha partit no fa falta tallar?" Xico, no s'havia partit. Un milacre. El xiquet sense plorar, sense res. Entren, li ho cusen, li ho arreglen i entonces vénen els pares, però els pares me diuen "Psss, no te preocupes!" Això ara no, eh. Jo no havia tingut... era el segon i encara vaig tindre el tercer del mateix matrimoni, ne vaig tres i quan ens veiem encara diem "i el dit?". Ella diu "el té de [inintel·ligible]. Vull dir que encara se'n recorda. Jo tenia més sofoco que els pares, ara impensable. A sendemà el xiquet anava corrents pel carrer ja, perquè ja sabeu lo que és els xiquets. Això són coses que jo ara veig conforme està la societat... a mi no, a ningun companyero li han recriminat "escolta, què s'ha fet ahí?". Escolta, lo que no pots és tindre 25... jo he arribat a tindre 46 xiquets en classe. Això és impensable ara. Jo me'n recorde que van entrar 40 que era el tope. Se'n van quedar 6 al carrer, uns que vivien davant l'escola i jo quan eixia al pati allí veia a la xiqueta en la careta mirant el pati... "i esta xiqueta no té que entrar?... davant que viu!" I ve el director, mos fiquem a parlar i diu "si entra u entren els 6. -Pues tots cap a dins!" Jo me'n recorde que duia el paperet ahí dels 6 noms. 46! Però no era ara, no piulaven **[40 min.]**. I han eixit tots d'infantil sabent tots llegir i escriure. Era una altra... a vore, que ni millor ni pitjor, diferent. No se té que dir mai millor ni pitjor, els temps canvien i cada cosa és d'una forma, però hi havia una altra forma d'actuar. Els xiquets i els pares, eh.

Bueno, volíem preguntar-te pel Consell de la Dona, me pareix que és una idea molt bonica, molt necessària en els pobles.

Sí, molt.

I com feu?

Bueno, és que ara hem acabat. Bueno, ve l'estiu. Ahí tractem des de la Violència de gènere, el Dia de la Dona... moltes coses, perquè clar, com d'ahí ha eixit també el Pla d'Igualtat.

Volíem preguntar-te també per això.

Ha estat molt bé. Varen vindre de... a vore, ens van ensenyar vàrios models de pobles per a que mos fixarem, però després cada poble s'ha adaptat en els *mitjos* econòmics que té, en els *mitjos* humans i tècnics, perquè ahí entren els tècnics d'ajuntament i totes les coses i hem intentat fer-ho... Ahí no érem totes les del Consell de la Dona. És que clar, segons a cada cosa van [unes persones]. Després lo que se fa fer l'altre dia va ser el Pla d'Innovació?

D'Innovació? [possiblement es refereix a un pla d'Inclusió]

És que no me'n recorde ara. Bueno, lo que vam fer l'altre dia, que ja estava el llibre, que varen vindre de la Universitat de València. A vore, era ja no només d'Igualtat, entre les persones, perquè no hi haja homofòbia i tot això. Igual que hi haguera una rampa per a baixar... tot el pla del poble que s'ha fet. També t'enriqueix. Va vindre molta gent de moltes d'això i també hem fet unes reunions prou llargues. Moltes coses. També participem -enguany per exemple no hem anat, però perquè hi havia més faena-, però se fa tots els anys: "la Fira Gastronòmica Intercultural" [s'ha parlat d'esta fira en [l'entrevista a Encarna Coronado i Lola Rodríguez de l'Associació d'Ames de Casa](#)]. [L'organitzen] les Ames de Casa. És que vam estar mosatros, enguany no, l'any anterior, perquè lo que se venia era per a Manos Unidas.

A vore, tinc que dir que igual Antonio que David [García Pérez], bueno, tot els que toquen en la nostra ONG, se preocupen. Perquè mosatros només va entrar este ajuntament, bueno David que ara torna a estar, vam anar a presentar-mos, enseguida la secretària mos va donar hora, vam anar tres o quatre en representació, ja ho coneixia. I bueno, totes les portes obertes les hem tingut sempre, mosatros no mos podem queixar. Les altres associacions la que vulga queixar-se que se queixe, però [no mos podem queixar] igual de la Caixa Rural, dic les entitats, perquè la gent és la gent normal del poble, però la Caixa Rural, la parròquia per supost, l'Ajuntament perquè si ell no et deixa els locals... *apaga i vámonos*. A on ho tens que fer, al carrer? Al carrer no pots cobrar perquè, a vore, lo de les ONGs són donatius, no és cobrar de res, és donatiu lo que se fa i mos ho han *allanat* sempre. La Caixa també, tot el que necessitem, que si mos té que fer cartelleria, tot el que necessitem. Donant-mos el que mos faça falta, deixar-mos... Bé, tot. I si ha hagut alguna cosa, que ha vingut alguna partida, no sé, una vegà Bancaja, Bankia? Ara és Bankia. Filla és que ha canviat tantes vegades de nom! [risses] Quan jo vaig arribar ací era "Caja de ahorros", mira si ha canviat de noms. Pues Bankia, el director, pues qui fóra li va dir "crida a Manos Unidas" i mos va cridar, hi havia com donatiu d'una cosa, si se podia justificar, ho vam justificar i mos va cridar a mosatros [45 min.]. Vull dir que sempre hi ha algú que diu "ui, per què no ho feu per a Manos Unidas", però això senzillament no és que siguem millors que altres ONGs, lo que vol dir és que està molt implicat el poble perquè mosatros mos menegem a muntó i no és per tirar-mos floretes, però això és com el que tu dius de les Ames de Casa, no paren de manejar-se, o el Càncer [Asociación Española Contra el Cáncer] amb Mercedes [Cabero]. N'hi ha algunes més que ara estan fent-se també, perquè açò d'ADIN i tal, però a vore, són relativament més joves. Estan molt involucrades també, però mosatros lo que siga, mos ho faciliten i no hi ha distinció de la gent que mos ve a col·laborar, perquè mosatros fem la Cena del Hambre, que totes les tendes mos donen, i fem *bocadillos* de tota classe, no pa d'oli i pebre roig, no, de tota classe. I mos fan coques, i mos duen taronges i hi ha una gelateria ací que mos regala el gelat pa tots. No te cregues tu que ho fan a tots els pobles això, açò és paraula major! I entonces pues "que teniu que fer *bocadillos* de tot"? i mos se'n presenten allí 10 o 12 persones, dones, a les tres de la vesprà és una hora que tu estàs descansant en casa; pues vénen allí a ajudar-te i damunt paguen el tíquet, fan el donatiu i te vénen després a ajudar-te si tens que arreglar o tens que fer tot.

Lo que contes són dones bàsicament.

Sí, els homes que col·laboren són els nostres, els de la Junta, que també... perquè hi ha una en la junta que l'home: "que a on teniu que anar a per coses?". Xofer oficial! Xofer sense cobrar [risses]. Ja vos dic, el meu home: tot el papeleo d'internet i de tot. Cada u

col·labora amb la seua faena amb les hores que pot, perquè n'hi ha que estan treballant, jo ne tinc... com jo, més major que jo, més joves... i a muntó joves i entonces eixos estan treballant, ho fan fora de les hores de la feina.

Mos hem trobat amb molt de moviment de dones, que en principi quan preguntàvem a qui podíem entrevistar mos deien homes tot, però hi ha una riquesa ací de vida de dones, amb una funció social...

Sí, sí. Jo he estat, que això no vos ho he dit, he estat en la Junta de la Creu Roja i he estat de voluntària de la Creu Roja sis anys donant menjar i roba dos vesprades a la setmana després d'eixir d'escola. Pues allí érem totes voluntàries, totes mestres. Després d'eixir d'escola en gana o sense gana anàvem hasta que s'acabava la gent, de donar roba i aliments, com ací fa Serveis Socials... segueix fent-ho la Creu Roja i jo al final m'ho vaig tindre que deixar però clar, seguisc sent sòcia de la Creu Roja, està clar, però antes estava en la Junta i estava en tot i estava treballant, és lo que dic, les hores presten, eh [risses], a muntó. Ja vos dic que jo sempre... deiem l'ajuntament perquè estant en l'escola i amb el meu home tants anys de director pues sempre estàs en contacte.

l teatre, m'ha agradat fer teatre amb els xiquets de l'escola. Tots els anys fèiem una obra de teatre, els contes clàssics i ahí les mares si era Caputxeta vermella el llop... feien el *trage* del llop i feien tot. Dic jo que cada any fèiem un conte i te col·laboraven a muerte i en fer els decorats... Açò és a muntó faena. Vull dir jo que... i els pares es tenien que buscar canyes, anaven a fer canyes a... Ahir per exemple van ser les "barraquetes" ací [podeu vore fotos antigues de les "barraquetes" a la [Col·lecció de fotos de Flora Escrig](#)], que fan molta festa, pues duïen un camió carregat de canyes a la meua classe! El paraven i feien "Al Lope de Vega!" Me cridaven "Balbi! Ja estan ací les canyes!" Pues jo agarrava quatre canyes, cridava les mares. Psss, quatre canyes per a cada xiquet, i estaven lo menos 8 dies antes fent flors de paper d'eixe de seda o paper pinotxo, blanques, o blanques i grogues pa que féra fi, i els pares a buscar hiedra pa tapar les canyes i clar, tu veies una trossà en 25 barraquetes totes iguals o 30, segons els xiquets que tenia... [50 min.], un xiquet a cada barraqueta, totes me diuen "i al Lope de Vega ja no hi ha barraquetes?" Ai, pues si ja no ho fem pues ja no... Vull dir que això també és una activitat que no té res que vore... té que vore i no té que vore en l'escola, era de la parròquia, però bueno, s'havia recuperat. Perquè quan jo vaig arribar ací no se feia, perquè això [Felip Sempere](#) ho ha tornat a menegar i a recuperar i tot, i entonces quan la meua filla ha sigut xicoteta això no se feia, eixe impàs d'anys. Però després jo ho vaig vore en carinyo i els xiquets de l'escola tots els anys. Ahir una abuela, abuela que [jo] havia tingut [com a mestra] als fills, als néts ja no perquè ja no estan. Me diu "que no has fet barraqueta al teu nét?" Dic "és molt xicotet i no estan ací ja, estan de *veraneo*. M'ensenya la foto i diu, mira, esta és d'aquelles que fèiem i esta és la que jo li he fet, ho tenia. Mira.

A vore, vos tinc que dir que en este poble hi ha molt de moviment, siga social o siga religiós, perquè moviment religiós hi ha una barbaritat també, hi ha moltes dones involucrades i xiques en catequesi, en les cofradies, en tot. Jo és que ja vos dic, per les meues idees jo m'he dedicat més a això i a Manos Unidas també, però els altres socials també les he fet, les que m'han involucrat com a mestra. Vull dir jo que no he deixat de fer-les les dos. He intentat... no sé si m'hauré deixat algo en el *tintero*, algo m'hauré deixat [risses], però... i hem intentat... pues bueno, sempre intentes... a vore, tots diuen, perquè ací no, en quasi tots els pobles i més els pobles llauradors que normalment han

sigut unes societats més tancades... això parle de antes, eres sempre foraster. “Eixa és forastera”. Hi ha un *dicho* que diu “qui s’ha mort? -No ningú, un foraster” [risses]. Això és un *dicho* molt vell. Un foraster! Mare, això... Un foraster o una forastera. I una vegà una companyera meua me va dir “és que tu no t’has sentit mai forastera” i dic “perquè jo m’he involucrat en el poble, eh”. El poble no tenia l’obligació d’agarrar-me a mi, jo sóc la que m’he intentat introduir. La meua faena sempre ha sigut molt de tractar en aueles, jo conec a totes les aueles dels xiquets i auelos, perquè ara hi ha molt de paro i molt de pare que no treballa ell o no treballa ella, perquè jo a les reunions igual venien pares que mares i quan fèiem totes les coses... en les excursions igual m’enduia pares que mares. El que podia vindre. I auelos i aueles, a tot el que feia falta. Vull dir jo que has intentat col·laborar amb ells i obrir-te i els coneixies a tots i això, clar, 31 anys se fa molt llarg de gent i en les altres coses també. Te diuen “jo encara me’n recorde de vosté que ha sigut catequista de la meua filla”. Que no l’has tingut en l’escola perquè no era de la meua zona, o... “ai, eres la que estàs en lo de Manos Unidas”. Bueno, o sea que has conegut a molta gent, jo m’he involucrat al poble. És més, la gent més major que jo sap que jo no sóc d’ací, però la gent més jove no, perquè jo ací estic... jo tinc que fer si déu vol 43 anys que estic casà [53:55], que estic casà, però jo en el 72 o 73 ja vaig fer pràctiques en eixe Lope de Vega, en la meua escola, entones jo dic... és meua, els meus xiquets, les meues mares. És més, jo vaig pel carrer, me veu alguna mare i me diu “done-li recuerdos al seu home, done-li recuerdos a Don Agustín” Perquè entones encara érem Don i Doña. I jo dic “he vist una mare teua. -De quin curs?” Jo li dic *una mare teua* al meu home, i ell me diu “una mare teua m’ha dit...” Vull dir jo que... A vore, ha sigut molt personal, però és que la matèria que hem tractat són crios, eixa matèria és molt complicada i molt dèbil, molt fàcil d’estropear. Les persones o les formes o les deformes.